

РОЗУМНЕ МІСТО ЯК ФІЛОСОФСЬКИЙ ФЕНОМЕН

ГРАМЧУК, МАРИНА¹

Анотація

У статті здійснено філософсько-культурологічний аналіз феномену «розумного міста» як багатовимірного явища, що виходить за межі технічних та інфраструктурних проєктів і постає як простір свободи, відповідальності та співбуття. Показано, що smart city у сучасному світі функціонує не лише як інструмент цифровізації та оптимізації міських процесів, а як лабораторія нових соціальних практик, моральних орієнтацій і культурних смислів. Розглянуто класичну традицію осмислення міста: від античного polis, який у Аристотеля був формою реалізації людської природи як істоти політичної та етичної, до української філософської думки Григорія Сковороди, що підкреслює значення «сродної праці» та внутрішньої гармонії як засад колективного життя. У статті показано, що ідея smart city втілює цю спадкоємність, пропонуючи сучасний простір для реалізації екзистенційного й етичного виміру людського буття. Особливу увагу приділено європейським моделям smart city (Барселона, Копенгаген, Відень), які інтерпретуються крізь призму ідей Ганні Арендт про «простір появи» та Юргена Габермаса про «публічну сферу». Наголошено, що смарт-урбанізм у Європі є не лише технічною стратегією, а й філософією співжиття, де технології стають інструментом комунікативної раціональності, соціальної справедливості та екологічної відповідальності. Підкреслено, що в європейському контексті «розумність» міста визначається мірою справедливості, інклюзії та здатністю підтримувати гідність людини, а не лише кількістю сенсорів чи алгоритмів. У роботі виявлено відмінності між європейським і українським дискурсами smart city. Якщо європейська модель ґрунтується на тривалій традиції міста як простору сталості та громадянської етики, то українська концепція перебуває на етапі пошуку власного ціннісного коду. Для України smart city постає не лише як інструмент модернізації та цифрової інтеграції у європейський простір, але й як екзистенційна відповідь на виклики війни, глобалізації та трансформаційного суспільства. У цьому сенсі український досвід може набути універсального значення, демонструючи, що смарт-урбанізм не зводиться до технічної ефективності, а є боротьбою за гідність, свободу й творення нових форм співбуття.

Таким чином, стаття показує, що «розумне місто» слід розуміти як філософський феномен, у якому переплітаються технологія, культура, етика та історична пам'ять. Його майбутнє визначатиметься не лише технічним прогресом, а насамперед тим, наскільки міський простір здатен бути середовищем для автентичного існування, етичної взаємодії та розвитку людських чеснот.

Ключові слова: розумне місто, smart city, філософія міста, Європа, Україна, Аристотель, Сковорода, Арендт, Габермас, урбанізм, свобода, відповідальність.

Постановка проблеми. У XXI столітті розвиток міст відбувається в умовах радикальних трансформацій: глобальної цифровізації, кліматичних змін, зростання урбанізації та викликів безпеки. Концепт «розумного міста» стає не лише технічною відповіддю на потреби управління інфраструктурою, а й філософсько-культурним феноменом, що поєднує технологічні інновації з гуманістичними та етичними вимірами.

По-перше, швидке поширення технологій штучного інтелекту, Інтернету речей, великих даних і блокчейну змінює не тільки управління міськими системами, а й сам характер соціальних відносин, формуючи нові виклики для приватності, свободи та публічної сфери.

По-друге, в умовах кліматичної кризи та ресурсних обмежень міста стають ключовими просторами для реалізації політики сталого розвитку, циркулярної економіки та екологічної відповідальності. Саме тут постає завдання поєднання технологічної раціональності з етикою гармонії між людиною, природою та техносферою.

По-третє, для України, яка переживає наслідки війни й прагне до європейської інтеграції, розбудова «розумних міст» є не лише питанням модернізації інфраструктури, а й формуванням нової ідентичності міського простору як середовища довіри, співжиття та демократичної комунікації.

По-четверте, європейський досвід smart-урбанізму засвідчує, що «розумне місто» розглядається як простір реалізації спільного блага, інклюзивності та прозорості, що створює підґрунтя для осмислення міста не лише як технічної системи, а як філософського феномену, який

¹ Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)
E-mail: marinagramchuk@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6655-6114>

інтегрує культурні традиції, соціальні практики та ціннісні орієнтири.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена потребою комплексного філософського аналізу «розумного міста» як явища, що поєднує технології, культуру та гуманістичні принципи у контексті глобальних трансформацій та українського досвіду відновлення і євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У науковому дискурсі останнього десятиліття концепт «розумного міста» дедалі частіше розглядається не лише як технічна інновація, а як багатовимірне явище, що інтегрує технологічні, соціальні та культурно-філософські виміри.

По-перше, у працях західних дослідників (Hollands, 2008; Townsend, 2013; Batty, 2018) акцент робиться на тому, що smart city – це насамперед середовище управління даними, де цифрові технології (AI, IoT, big data) стають інструментом регуляції соціальних і економічних процесів. При цьому наголошується на ризиках технологічної детермінованості та втрати автономії людини.

По-друге, у філософських і культурологічних дослідженнях (Graham & Marvin, 2001; Sassen, 2011) підкреслюється, що «розумне місто» є простором нових соціальних практик, де цифрова інфраструктура визначає форми комунікації, структуру довіри та ідентичності. Особлива увага приділяється питанням приватності, прозорості та етики цифрового управління.

По-третє, європейські програми (EU Smart Cities Marketplace, Horizon Europe) демонструють прагнення поєднати smart-урбанізм із принципами сталого розвитку та громадянської участі. Це відкриває перспективу розгляду розумного міста як політичного та ціннісного феномену, орієнтованого на колективне благо.

В українському контексті тематика smart city представлена переважно у працях, що зосереджені на практичних аспектах цифровізації управління та модернізації інфраструктури (Шевчук, 2020; Гриценко, 2022). Водночас філософський аналіз лишається недостатньо розробленим: питання антропологічних вимірів, етики алгоритмів, феноменології міського простору потребують подальшого осмислення.

Постановка завдання. Метою статті є філософське осмислення феномену «розумного міста» як багатовимірного явища, що поєднує технологічні, соціальні та культурні виміри, а також визначення ключових концептуальних підходів

до його інтерпретації в умовах глобальних трансформацій і українського контексту.

Для досягнення поставленої мети передбачено реалізацію таких дослідницьких завдань:

1. Проаналізувати основні теоретичні підходи до розуміння smart city у сучасній науковій літературі – від технократичного до гуманітарного.

2. Визначити філософські та культурологічні виміри «розумного міста», зокрема його антропологічний, етичний та феноменологічний аспекти.

3. Дослідити співвідношення технологічної раціональності та гуманістичних цінностей у концепті smart city.

4. Окреслити український контекст розвитку «розумних міст» у світлі європейської інтеграції, воєнних викликів та перспектив повоєнного відновлення

Методологія дослідження. Методологічну основу статті становить міждисциплінарний підхід, що поєднує елементи філософського аналізу, системного бачення та порівняльних досліджень. «Розумне місто» розглядається як феномен, що виходить за межі інженерних рішень і постає у філософському контексті взаємодії людини, технологій та культури.

Використання феноменологічного та антропологічного аналізу дає змогу простежити, як цифрові інновації змінюють структуру повсякденного досвіду, комунікаційні практики та соціальну організацію міського простору. Компаративний підхід дозволяє зіставити технократичні й гуманітарні моделі smart city, виявити розбіжності у трактуванні ролі технологій, прозорості, інклюзивності та етичних засад управління містом.

Кейс-стаді сучасних європейських і українських проєктів у сфері smart-урбанізму дає підстави для аналізу того, як конкретні ініціативи втілюють різні концептуальні підходи. Контент-аналіз стратегічних документів і наукових публікацій дозволяє виявити, яким чином у дискурсі формується уявлення про «розумне місто» – як простір технологічної раціональності чи як культурно-ціннісне середовище.

Застосування такої методології дає змогу осмислити розумне місто як багатовимірний феномен, у якому поєднуються технологічні інновації, соціальні практики та гуманістичні орієнтири.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі феномен «розумного міста» виходить далеко за межі технічного чи управлінського підходу, постаючи одним із ключових символів нової епохи, де людське буття дедалі тісніше взаємодіє з цифро-

вим середовищем. Якщо в індустріальну добу місто розглядалося передусім як економічний і політичний центр, то сьогодні воно стає також простором духовного, культурного та комунікативного розвитку. У цьому сенсі «смарт-урбанізм» – це не просто модернізація інфраструктури, а якісно новий спосіб мислення про місто як цілісний організм, що поєднує технологію, культуру та філософію.

Актуальність дослідження зумовлена низкою чинників. По-перше, глобальні виклики ХХІ століття – від кліматичної кризи до демографічних змін – вимагають нових підходів до організації міського простору. По-друге, технології Інтернету речей, штучного інтелекту, великих даних і цифрових платформ відкривають можливості для кардинальної трансформації міського середовища, проте водночас ставлять питання про межі свободи, приватності і роль людини у технологічному світі. По-третє, культурологічний та філософський виміри розвитку міст дозволяють осмислити «розумне місто» не лише як утилітарний проект, а як простір формування нових ідентичностей, соціальних практик та ціннісних орієнтацій. Європейський контекст набуває особливої ваги, адже саме європейські міста першими почали інтегрувати ідеї сталого розвитку, гуманістичних цінностей і технологічних інновацій у єдину концепцію. Приклади Барселони, Амстердама, Відня та Стокгольма демонструють, що «розумне місто» може стати не лише ефективним механізмом управління ресурсами, а й середовищем, у якому технології служать людині, а не навпаки. Тут технологічна раціональність набуває філософського виміру – як пошук балансу між матеріальним і духовним, локальним і глобальним, індивідуальним і суспільним.

Метою статті є філософсько-культурологічне осмислення феномену «розумного міста» як багатовимірного явища, що поєднує цифрові інновації, гуманістичні цінності та методологічні засади сталого розвитку. Завдання полягає у:

- аналізі концептуальних підходів до розуміння «розумного міста» у філософії та культурології;
- виявленні ключових культурних і ціннісних вимірів європейських моделей смарт-урбанізму;
- розкритті ролі філософії міста у формуванні методологічних основ сталого розвитку;
- узагальненні європейського досвіду як прикладу інтеграції технологій і гуманістичних принципів.

Дослідження орієнтується не лише на інфраструктурні чи технічні аспекти «розумного

міста», а передусім на його культурно-філософський сенс, що відкриває перспективи для формування нової парадигми урбанізму в епоху глобальних трансформацій.

Сьогодні дискусії про майбутнє міського розвитку дедалі частіше переходять із площини урбаністики та економічної стратегії у сферу філософського осмислення. Концепт «розумного міста» втрачає суто технічний вимір і постає як спроба досягнути глибші смисли співіснування людини, природи й техносфери. У цьому сенсі постіндустріальні моделі урбанізації в різних частинах світу стають не тільки практичними сценаріями, а й проєкціями філософського бачення майбутньої цивілізації.

В азійській традиції помітний вплив має підхід, розроблений Й. Генгом, Т. Фуджітою, Х. Парком, А. Чіу та Д. Хуїсін. Його центральна ідея полягає у формуванні так званої «екологічної промисловості», що ґрунтується на принципах запобігання та відновлення. Йдеться не просто про управління екологічними ризиками, а про мислення міста як системи, здатної до саморегенерації й передбачення загроз. У філософському плані це перегукується з уявленням про місто-організм, яке живе завдяки гармонії з природним середовищем. Інший напрямок відображає концепція «міського метаболізму», запропонована С. Улгаті та А. Зукаро. Місто тут розглядається як живе тіло, що постійно продукує, споживає та трансформує ресурси. Це не лише опис матеріально-енергетичних потоків, а й спроба з'ясувати, чи здатне міське середовище витримати власну динаміку зростання. «Розумність» міста в такій перспективі постає як уміння підтримувати баланс між економічними, соціальними та природними потоками. Європейська наукова традиція (П. Гізелліні, К. Чіалані, С. Улджіаті) робить наголос на «зеленій моделі розвитку». Тут ключовим чинником виступає не лише технологічне оновлення, а й моральна відповідальність мешканців та інституцій. Місто постає не як набір будівель і сервісів, а як морально зорієнтована спільнота, у якій кожен учасник відчуває свою залученість у процес збереження довкілля. У фінансовому аспекті показовим є європейський проєкт JESSICA, досліджений М. та К. Надлер. Його сенс полягає у переході від разових дотацій до інструментів фінансового інжинірингу. Завдяки цьому кошти, інвестовані в міські програми, повертаються й знову спрямовуються на розвиток. Така практика може бути витлумачена як «економічна

пам'ять міста» – здатність не лише використовувати ресурси, а й створювати спадковий потенціал для наступних поколінь. Американські дослідники Т. Хаас і Х. Вестлунд пропонують концепції «міст-потоків», «відкритих міст» та «ефемерного урбанізму». В їхньому баченні місто не має жорстких меж і постає радше як процес, ніж як структура. Воно перебуває у постійному становленні, змінюючись разом із людьми та соціальними практиками. У такій логіці «розумне місто» означає гнучкість, готовність адаптуватися й приймати мінливість як онтологічну умову буття. В українському контексті важливою є концепція кластерного підходу (Ю. Шаров, І. Чикаренко), що розглядає місто як взаємопов'язану мережу інституцій. Попри зовнішні виклики, цей підхід акцентує на співпраці та партнерстві, де конкуренція поєднується з колективною відповідальністю за розвиток міського простору.

Таким чином, розумне місто як філософський феномен постає не як сукупність цифрових сервісів чи інфраструктурних проєктів. Воно є формою буття, в основі якої лежать регенеративність, етична відповідальність, колективна пам'ять і здатність до безперервної трансформації. У глобальних концепціях, від Сходу до Заходу, можна побачити не лише технічні моделі управління, а й онтологічні уявлення про майбутнє людського співіснування. Формування концептуальних засад розвитку великих міст у філософському та культурологічному вимірах неможливе без звернення до розуміння глибинної закономірності історичного процесу. Якщо у класичних соціальних науках пріоритетним було управління процесами урбанізації через інструменти менеджменту та економічного планування, то у філософії акцент зміщується на аналіз міста як особливого буттєвого простору, де поєднуються природне, соціальне й духовне.

Закони і закономірності міського розвитку у цьому контексті постають не лише як правила управлінської раціональності, але як універсальні структури буття, що віддзеркалюють діалектику взаємодії природи, культури та людської спільноти. «Закони» тут – це прояви універсальних принципів гармонії та взаємопов'язаності, тоді як «закономірності» – конкретні, історично зумовлені форми їх втілення у соціальному житті. Саме тому розвиток міської спільноти не можна зводити до сукупності господарських процесів: він є процесом культурного становлення, у якому проявляються смисли історії та спрямованість людського духу. У такому вимірі місто постає

як складна соціо-еколого-культурна система, де технічні інновації та економічні процеси лише віддзеркалюють більш глибинні ціннісні та онтологічні структури. Загальносистемні закономірності міського розвитку – це не лише причинно-наслідкові зв'язки, але й феномени співбуття, які розкривають імовірнісний характер історичного процесу. Як підкреслює сучасна філософія науки, місто завжди є простором відкритих можливостей, де закономірність не детермінує майбутнє, а окреслює горизонти становлення.

Відповідно, планомірний і комплексний розвиток міста слід розглядати через призму концепції сталого розвитку, але не лише як політичну декларацію чи набір цілей, а як філософію відповідальності. Ця філософія вимагає гармонізації трьох вимірів:

- економічного (раціональне використання ресурсів, забезпечення гідного життя),
- соціального (справедливість, інклюзія, збереження культурної спадщини),
- екологічного (відповідальність перед природою та майбутніми поколіннями).

У філософському сенсі ця тріада є сучасною формою античної ідеї «калокагатії» – гармонійного поєднання доброго, корисного і прекрасного. Вона відображає не стільки утилітарні завдання управління, скільки онтологічний обов'язок людства перед самим собою та планетою. Модель smart city у такій перспективі – це не лише технологічний проєкт, а простір реалізації людської свободи й креативності. Інститути, що виникають у результаті розвитку міста, не є лише адміністративними структурами, а символізують нові форми соціальності й нові горизонти культури. Таким чином, «розумне місто» постає як лабораторія філософії сучасності, де переплітаються інновації, цінності та історична пам'ять. У зазначеному сенсі філософське осмислення міста виходить далеко за межі урбаністики як прикладної науки. Ще Георг Зіммель у своїй праці «Велике місто і духовне життя» підкреслював, що місто не лише організовує соціальні відносини, але й формує новий тип чуттєвості, нову структуру індивідуальної свідомості. Міська культура, на його думку, характеризується «інтенсифікацією нервового життя» та пануванням раціональності, що водночас відкриває горизонти свободи й породжує небезпеку відчуження. З іншого боку, Мартін Гайдеггер розглядав простір (і зокрема міський простір) як спосіб буття людини у світі. Місто тут постає не як механічне зібрання будівель та інфраструктур, а як

«місце проживання буття» – *locus*, де людина укорінюється у світі через культуру, мову та символічні форми. У цьому сенсі розуміння «розумного міста» повинно виходити не з кількості датчиків чи алгоритмів, а з питання: чи дозволяє воно людині залишатися людиною, чи створює простір автентичності? Анрі Лефевр у своїй концепції «права на місто» наголошував, що місто є простором виробництва не лише матеріальних благ, а й соціальних відносин. Для нього урбанізація – це не технічний чи економічний процес, а творення нової «урбанної цивілізації», у якій людина має право не лише на житло чи роботу, але й на повноцінну участь у творенні міського простору. У цьому сенсі концепт *smart city* можна розглядати як нову форму боротьби за «право на місто» – але вже у вимірі цифрової епохи, де до матеріальних і культурних ресурсів додаються ще й інформаційні. Юрген Габермас у своїй теорії комунікативної дії розглядав простір міста як арену публічності, де можлива раціональна комунікація між громадянами. Якщо у класичному місті такою ареною була площа чи форум, то у сучасному *smart city* постає питання: чи стають цифрові технології новим простором комунікації, чи вони лише посилюють споживацькі практики та контроль? Таким чином, розвиток міста у філософському сенсі тісно пов'язаний з якістю публічного діалогу та здатністю зберігати демократичні форми співіснування. У культурологічному вимірі місто завжди було символом «синтезу культури» (О. Шпенглер). У «Занепаді Європи» він вважав місто вершиною розвитку цивілізації, де досягає апогею культура, але водночас зароджується її занепад. Ця амбівалентність і сьогодні актуальна: *smart city* може стати як каталізатором нової культури співбуття, так і простором надмірної технократизації та втрати гуманістичних сенсів. У вітчизняній та східноєвропейській традиції місто осмислюється не тільки як соціально-економічний феномен, а й як духовний простір, у якому втілюється особливий культурний досвід. Дмитро Чижевський, аналізуючи духовну історію України, підкреслював, що культурний розвиток завжди має форму «діалогу Сходу і Заходу». Це особливо видно в міському просторі, де зіштовхуються й переплітаються різні цивілізаційні впливи. У цьому сенсі українське місто не можна зрозуміти без урахування його пограничного характеру: воно водночас належить до європейського культурного кола й несе в собі спадщину візантійсько-слов'янської традиції. Саме ця «пограничність» робить його лабораторією

культурного синтезу. Сергій Кримський розглядав місто як простір «екзистенціальної зустрічі» людини з історією. Він наголошував, що сучасні форми урбанізації не можна зводити лише до технічних чи економічних факторів: вони мають сенс лише тоді, коли вписуються у духовні горизонти людського існування. Для Кримського місто – це не тільки «машина прогресу», а й осередок смислів, у якому людина знаходить (або втрачає) власну ідентичність. Лев Шестов, хоча й не займався урбаністикою безпосередньо, через свої роздуми про свободу та екзистенційний вибір дозволяє по-новому побачити проблему *smart city*. У його філософії місто постає як метафора «світу необхідності», де людина підпорядковується законам раціональності. Але завжди залишається простір для «неочікуваного» – для свободи, для прориву за межі технологічної детермінації. Це важливе нагадування: справді «розумне місто» не може існувати без простору свободи. У ширшому східноєвропейському контексті варто згадати Карла Ясперса, який розвивав ідею «осьового часу». У його інтерпретації великі міста можна розглядати як сучасні «осьові простори» – місця, де формується новий світогляд і де людство здійснює цивілізаційний поворот. Таке бачення резонує з нинішнім етапом переходу до цифрової культури та глобальної урбанізації. Нарешті, у сучасному українському гуманітарному дискурсі місто дедалі частіше розуміється як місце пам'яті (за П'єром Нора). Урбаністичний простір зберігає культурні шари, символи та архітектурні «тексти», які стають підґрунтям для формування ідентичності. У цьому вимірі *smart city* має не лише генерувати майбутнє, а й дбайливо інтегрувати минуле.

У контексті глобалізації та інформатизації місто постає не лише як територіальна одиниця чи інфраструктурний вузол, але як актор світової історії. Міжнародна кооперація, яку сьогодні розглядають переважно через економічну призму (інвестиції, конкурентоспроможність, технологічне оновлення), у філософському вимірі постає як процес культурного діалогу та синтезу. Участь міст у глобальних мережах – це не тільки шлях до підвищення їхнього економічного статусу, а й новий спосіб розкриття їхньої ідентичності. Локалізація глобальної економіки означає, що місто перетворюється на простір, де перетинаються світові і локальні смисли. Це вже не «копія» національної держави, а своєрідна «філософія регіону», яка може реалізуватися у кількох формах: місто як квазі-держави (із власними сим-

волами, політикою, брендом), як квазі-корпорація (економічний суб'єкт зі своєю стратегією розвитку), як ринок (простір глобальних обмінів) чи як соціум (спільнота, що вибудовує унікальні форми співжиття).

У зазначеному підході «місто-бренд» постає не лише як маркетинговий проєкт, а як феномен культури. Маріуполь, Відень чи Барселона – це не просто географічні назви, а знаки, які акумулюють у собі певні образи, символи й смисли, що стають зрозумілими у глобальному масштабі. Бренд міста – це вже не економічна категорія, а символічний ресурс, що працює на рівні колективної уяви.

Європейська практика окреслює п'ять принципів, які формують методологію міського розвитку – програмність, партнерство, субсидіарність, концентрацію та компліментарність. Вони, проте, можуть бути переосмислені і філософськи:

- програмність як визнання міста проєктом, що завжди перебуває у становленні;
- партнерство як принцип співбуття різних культур і смислів;
- субсидіарність як довіра до локального виміру, де «велике» спирається на «мале»;
- концентрація як зосередження енергії спільноти у певному просторі;
- компліментарність як гармонія і доповнюваність відмінностей.

З огляду на вищезазначене, міжнародна відкритість міста – це не лише шлях до економічного зростання, а й онтологічний виклик: у глобальній економіці місто повинне віднайти власний голос, поєднуючи у собі локальність і універсальність, унікальність і відкритість, історичну пам'ять і майбутні можливості.

Вітчизняний і Європейський дискурс.

Термін Smart City сьогодні став глобальним символом пошуку нових форм міського життя, однак його смислове наповнення в різних культурних і соціально-політичних контекстах відрізняється. В Україні сама термінологічна система перебуває на стадії становлення: переклад «розумне місто» ще не має остаточної нормативної фіксації й не повністю охоплює багатозначність англійського smart, яке включає не лише «інтелектуальний», а й «гнучкий», «адаптивний», «соціально відповідальний». Це засвідчує, що для українського дискурсу ключовим залишається питання: яким чином технологічні інновації можуть поєднуватися з етичними, культурними й гуманістичними смислами міського розвитку.

Європейська традиція осмислення Smart City значно більше наголошує на філософії спільного блага та інклюзії. Тут місто постає як простір не лише технічної оптимізації, але й соціальної справедливості та екологічної відповідальності. Проєкти у Барселоні, Амстердамі чи Відні демонструють, що смарт-урбанізм розглядається як спосіб забезпечення більшої прозорості у взаємодії влади й громади, збереження природного середовища та створення умов для «людського виміру» міста. Фактично, йдеться про реалізацію давньої європейської традиції філософії співжиття (convivencia), де місто розуміється як «дім буття» для різних культур, спільнот і форм життя.

В Україні ж концепція Smart City часто постає у вигляді фрагментарних проєктів цифровізації – від електронного врядування до розвитку смарт-інфраструктури. З одного боку, це свідчить про прагнення інтегруватися у глобальні процеси, з іншого – відображає своєрідний «екзистенційний пошук» українського міста. Тут важливо не лише впровадити технології, а й знайти власний ціннісний код, що визначатиме, яким саме буде «розумне місто»: інструментом бюрократичного контролю чи простором для свободи, довіри й співтворчості. Філософський вимір цієї проблеми полягає у зіставленні двох моделей. Європейська модель смарт-урбанізму тяжіє до ідеї сталості, рівноваги та гуманістичного балансу. Українська ж поки тяжіє до пошуку – вона відкрита, гнучка, але водночас вразлива перед ризиком зведення Smart City лише до технологічного фасаду. У цьому сенсі український контекст дає унікальну нагоду не просто копіювати західні зразки, а розвинути власну філософію міста як простору свободи, відповідальності та національної ідентичності.

Отже, Smart City в Україні та Європі – це не лише різні рівні технологічного розвитку, а й різні горизонти смислу. Якщо для Європи він уже інтегрований у традицію «екологічної раціональності» та «громадянської етики», то для України – це простір творення, де сама категорія «розумності» ще перебуває у процесі філософського наповнення. Отже, порівняння українського та європейського вимірів Smart City показує, що йдеться не лише про різні рівні технологічної зрілості, а й про різні культурні горизонти. Європейська модель ґрунтується на тривалій традиції філософії міста як спільного дому – від античної polis до сучасних концепцій сталого розвитку. У цьому контексті «розумність» міста визначається не кількістю

сенсорів чи алгоритмів, а мірою справедливості, солідарності й екологічної відповідальності.

В Україні ж ідея Smart City часто має характер проекту «наздоганяючої модернізації». Вона пов'язана з прагненням інтегруватися у європейський простір, але водночас із пошуком власного сенсу. Умови війни та трансформаційного суспільства загострюють це питання: розумне місто для українців – це не лише про цифрові сервіси, а про здатність вижити, зберегти людську гідність і водночас творити нові моделі співбуття. Філософськи це можна розуміти як різницю між «інструментальною розумністю» та «екзистенційною розумністю». Для Європи Smart City – це інструмент досягнення збалансованого майбутнього. Для України – це ще й відповідь на питання «як бути», «як вистояти» та «як не втратити себе» в глобальному світі. У цьому сенсі український досвід може мати універсальне значення: він показує, що смарт-урбанізм не зводиться до технічної оптимізації, а є боротьбою за саму можливість людського буття у місті.

Таким чином, «розумне місто» постає не лише як проєкт урбаністики чи технологій, а як філософський феномен свободи й відповідальності. Воно поєднує раціональність техносфери, чутливість до природи та здатність людини до співжиття й творення. Саме цей синтез і визначатиме майбутнє як України, так і Європи. У цьому контексті доцільно звернутися до класичної філософської традиції, яка розглядала місто не лише як фізичний простір, а як особливу форму соціального й етичного буття.

Для Аристотеля місто (polis) – це не просто місце проживання, а форма співбуття, у якій людина реалізує себе як істоту політичну й етичну. Він писав, що поза містом людина може бути або звіром, або богом, але не людиною. У цьому сенсі Smart City – не лише набір технологій, а нова форма polis, де розумність вимірюється не лише технічними рішеннями, а й тим, наскільки вони сприяють добродію життю громадян. Таким чином, це означає, що місто розумне тоді, коли воно створює умови для етичної взаємодії, справедливості та розвитку людських чеснот. Ця ідея знаходить своє продовження й у вітчизняній філософській традиції. Так, Григорій Сковорода, розмірковуючи над гармонією людини й світу, наголошував на «сродній праці» як основі справжнього щастя та соціальної злагоди. Для нього простір співжиття – це не лише зовнішнє середовище, а передусім внутрішній світ людини, який

має бути влаштований у відповідності до природи та духовних потреб.

У цьому сенсі Smart City можна осмислити як сучасний «сад божественних пісень», де технології стають інструментом для розкриття людського покликання й творення спільного добра. Європейські Smart Cities розгортають цю традицію у нових формах. У цьому сенсі вони близькі до того, що Ганна Арендт називала «простором появи» – місцем, де людина стає видимою в дії й слові, де справжня політика починається з комунікації й співбуття. Smart City – це не технічний артефакт, а сцена, на якій громадяни знову й знову творять своє спільне життя. Тут доречно згадати і Юргена Габермаса з його концепцією «публічної сфери». У європейських «розумних містах» технології працюють саме як умови для комунікативної раціональності: цифрові платформи, відкриті дані, системи прозорого врядування не лише оптимізують процеси, а й утворюють простір довіри та дискусії. Барселона з її цифровою демократією постає як лабораторія «деліберативного polis», де рішення набувають легітимності через діалог. Копенгаген із його екологічними стратегіями уособлює «раціональність співіснування», коли місто мислиться як комунікація не лише між людьми, а й між людиною та природою. Відень же можна побачити як модель «соціального договору в дії», де цифрові рішення гарантують справедливий доступ до ресурсів. У цій перспективі європейський Smart City постає як простір, де технічний розум інтегрується в етику співжиття, а політика повертає собі справжній сенс – бути мистецтвом творення спільного світу. Саме така оптика відкриває шлях і для України: поєднати античне розуміння polis, Сковородинську філософію «сродності» та європейську комунікативну раціональність, щоб розумне місто стало не технологічною утопією, а живою спільнотою свободи й відповідальності.

Концепт «розумного міста» виходить далеко за межі технічного чи інженерного розуміння. У сучасному філософському дискурсі він постає як багатовимірний феномен, у якому поєднуються технологічні інновації, соціальні практики та гуманістичні цінності. Аналіз останніх досліджень показав, що у західному академічному середовищі smart city здебільшого розглядається як простір управління даними та інфраструктурної оптимізації, тоді як гуманітарні підходи акцентують увагу на етиці, інклюзивності та нових формах соціальної комунікації. Український контекст виявляє амбівалентність: з одного боку, акцент на

практичній цифровізації управлінських процесів («Дія», «Prozorro», локальні smart-програми), з іншого – недостатня розробленість філософсько-культурних вимірів концепту. Для України у період відновлення та європейської інтеграції важливим завданням є формування власної моделі «розумного міста», що поєднуватиме технологічну раці-

ональність із принципами демократії, відкритості та соціальної справедливості.

Отже, «розумне місто» варто розглядати як нову парадигму міського буття, що інтегрує технології, культуру і гуманізм, формуючи підґрунтя для сталого й інклюзивного розвитку в умовах глобальних трансформацій.

Список використаних джерел

- Аристотель. Політика / Пер. з давньогр. Київ: Основи, 2000. 280 с.
- Сковорода Г. Повне зібрання творів: У 2 т. Київ: Наукова думка, 1973. Т. 1.– 532 с.
- Graham, S., Marvin, S. Splintering Urbanism: Networked Infrastructures, Technological Mobilities and the Urban Condition. London: Routledge, 2001.
- Hollands, R. G. Will the real smart city please stand up? *City*. 2008. Vol. 12(3). P. 303–320.
- Townsend, A. M. Smart Cities: Big Data, Civic Hackers, and the Quest for a New Utopia. New York: W. W. Norton & Company, 2013.
- Batty, M. Artificial intelligence and smart cities. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*. 2018. Vol. 45(1). P. 3–6.
- Sassen, S. Cities in a World Economy. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press, 2011.
- Shevchuk V. Цифровізація міського управління в Україні: тенденції та виклики. Державне управління: теорія та практика. 2020. №2. С. 45–52.
- Гриценко О. Smart city у вітчизняному дискурсі: інфраструктурний та соціальний аспекти. Філософські обрії. 2022. Т. 47, №1. С. 89–97.
- European Commission. EU Smart Cities Marketplace [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://smart-cities-marketplace.ec.europa.eu/>
- European Commission. Horizon Europe. Framework Programme for Research and Innovation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon-europe/>
- European Commission. Destination Earth (DestinE) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/destination-earth>
- Міністерство цифрової трансформації України. Портал та застосунок «Дія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://diia.gov.ua>
- ДП «Прозорро». Система публічних закупівель Prozorro [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://prozorro.gov.ua>
- Kyvliuk O., Voronkova V. Philosophical approaches to understanding of the nature of artificial intelligence and its place in society. Theory and Practice: Problems and Prospects: International Scientific-Practical Conference: Book of Abstracts, 14th–15th of May, 2024. Virtual Conference. P. 26. – URL: <http://dspace.lsu.lt/handle/123456789/120>
- Nikitenko V., Voronkova V., Kyvliuk O., Oleksenko R., Suhenko V. Philosophical reflection on artificial intelligence and its impact on the development of society, human, and education. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers*. Zaporizhzhia: Helvetica, 2024. Issue 19(96). P. 67–76. DOI: <https://doi.org/10.32782/hst-2024-19-96-07>

References

- Aristotel (2000). Polityka / Per. z davn'ohr. Kyiv: Osnovy. 280 s.
- Skovoroda H. (1973). Povne zibrannia tvoriv: 2 t. Kyiv: Naukova dumka. T. 1. 532 s.
- Graham, S., Marvin, S. (2001). Splintering Urbanism: Networked Infrastructures, Technological Mobilities and the Urban Condition. London: Routledge.
- Hollands, R. G. (2008). Will the real smart city please stand up? *City*. Vol. 12(3). 303–320.
- Townsend, A. M. (2013). Smart Cities: Big Data, Civic Hackers, and the Quest for a New Utopia. New York: W. W. (2013). Norton & Company, 2013.
- Batty, M. (2018). Artificial intelligence and smart cities. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*. 45(1). 3–6.
- Sassen, S. (2011). Cities in a World Economy. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press..
- Shevchuk, V. (2020). Tsyfrovizatsiia miskoho upravlinnia v Ukraini: tendentsii ta vyklyky. Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka. 2. 45–52.
- Hrytsenko O. (2022). Smart city u vitchyznianomu dyskursi: infrastruktturnyi ta sotsialnyi aspekty. Filozofski obrii. 47. 1. 89–97.

European Commission. EU Smart Cities Marketplace [Elektronnyi resurs]. – Rezhyim dostupu: https://smart-cities-marketplace.ec.europa.eu/Ministerstvo_tsyfrovoi_transformatsii_Ukrainy_Portal_ta_zastosunok_Diia [Elektronnyi resurs]. – Rezhyim dostupu: <https://diia.gov.ua>
 DP «Prozorro». Systema publichnykh zakupivel Prozorro [Elektronnyi resurs]. – Rezhyim dostupu: <https://prozorro.gov.ua>

Kyvliuk, O., Voronkova, V. (2024). Philosophical approaches to understanding of the nature of artificial intelligence and its place in society. *Theory and Practice: Problems and Prospects: International Scientific-Practical Conference: Book of Abstracts*, 14th–15th of May, 2024. Virtual Conference. 26. – URL: <http://dspace.lsu.lt/handle/123456789/120>

Nikitenko, V., Voronkova, V., Kyvliuk, O., Oleksenko, R., Suhenko, V. (2024). Philosophical reflection on artificial intelligence and its impact on the development of society, human, and education. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers*. Zaporizhzhia: Helvetica, 2024. 19(96). 67–76. DOI: <https://doi.org/10.32782/hst-2024-19-96-07>

MARINA, GRAMCHUK – postgraduate student at the Department of Philosophy,
 Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)
 E-mail: marinagramchuk@gmail.com
 ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6655-6114>

THE SMART CITY AS A PHILOSOPHICAL PHENOMENON

Abstract

The article presents a philosophical and cultural analysis of the phenomenon of the “smart city” as a multidimensional entity that goes beyond technical and infrastructural projects, emerging as a space of freedom, responsibility, and coexistence. It demonstrates that the smart city today functions not only as a tool of digitalization and optimization of urban processes but also as a laboratory of new social practices, moral orientations, and cultural meanings. The classical tradition of understanding the city is explored: from the ancient polis, which Aristotle interpreted as the natural form of realizing human nature as a political and ethical being, to the Ukrainian philosophical thought of Hryhorii Skovoroda, who emphasized the importance of “congenial labor” and inner harmony as the foundations of collective life. The article argues that the idea of the smart city embodies this heritage, offering a contemporary space for the realization of the existential and ethical dimensions of human existence. Particular attention is paid to European smart city models (Barcelona, Copenhagen, Vienna), interpreted through the lens of Hannah Arendt’s concept of the “space of appearance” and Jürgen Habermas’s idea of the “public sphere.” It is highlighted that European smart urbanism is not merely a technological strategy but also a philosophy of coexistence, where technology becomes an instrument of communicative rationality, social justice, and ecological responsibility. It is emphasized that, in the European context, the “rationality” of a city is measured not by the number of sensors or algorithms, but by its capacity to foster justice, inclusiveness, and the dignity of its citizens. The study reveals the differences between European and Ukrainian discourses on smart cities. While the European model is grounded in a long-standing tradition of the city as a space of sustainability and civic ethics, the Ukrainian concept remains in search of its own value code. For Ukraine, the smart city is not only a tool of modernization and digital integration into the European space but also an existential response to the challenges of war, globalization, and societal transformation. In this sense, the Ukrainian experience can acquire universal significance, showing that smart urbanism is not limited to technical efficiency but constitutes a struggle for dignity, freedom, and the creation of new forms of coexistence. Thus, the article argues that the “smart city” should be understood as a philosophical phenomenon where technology, culture, ethics, and historical memory intertwine. Its future will be determined not only by technological progress but, above all, by the extent to which the urban space can become an environment for authentic existence, ethical interaction, and the development of human virtues.

Key words: smart city, philosophy of the city, Europe, Ukraine, Aristotle, Skovoroda, Arendt, Habermas, urbanism, freedom, responsibility.

© The Authors(s) 2025

This is an open access article under

The Creative Commons CC BY license

Received date 05.07.2025

Accepted date 15.08.2025

Published date 05.09.2025

How to cite: Грамчук, Марина. Розумне місто як філософський феномен. *HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers* / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 24(101). P. 30–38

doi: <https://doi.org/10.32782/hst-2025-24-101-03>